

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA „1 DECEMBRIE 1918” DIN ALBA IULIA
FACULTATEA DE ISTORIE, LITERE ȘI ȘTIINȚE ALE EDUCAȚIEI
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ISTORIE**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**ROLUL CRUCILOR DE PIATRĂ NONFUNERARE
DIN CÂMPIA BĂRĂGANULUI.
ISTORIC, AMPLASARE, RELOCARE**

Conducător de doctorat,

Prof. univ. DANIEL DUMITRAN

Student-doctorand,

ANDREEA-MIHAELA TURCOV (PANAIT)

ALBA IULIA

2024

CUPRINS

Listă Abrevieri.....	3
Introducere.....	4
I. Aspecte ale mediului istoric, socio-economic și geografic din Câmpia Bărăganului în secolul al XIX-lea privitoare la ridicarea crucilor de piatră.....	27
I.1 Mediul Geografic.....	28
I. 2 Contextul istoric	35
I. 3 Mediul social.....	50
II. Crucile de piatră nonfunerare. Istorie, tipuri, semne și roluri.....	83
II. 1. Repere privind istoria crucilor de piatră din Câmpia Bărăganului.....	89
II. 2. Perspective de cercetare antropologică.....	95
II. 3. Elemente și motive de pe crucile de piatră din Bărăgan.....	104
II. 4. Textul crucilor. Sistemul de scriere a numelor în general.....	141
II. 5. Rolurile crucilor de piatră nonfunerare din Câmpia Bărăganului.....	151
III. Localități cu cruci nonfunerare din arealul cercetat.....	162
III.1. Județul Ialomița.....	162
III. 2. Județul Călărași.....	194
III. 3. Județul Brăila.....	201
IV. Târgurile cu piatrari din Câmpia Bărăganului. Cariere de piatră, meșteri și comanditari.....	209
IV 1. Târgul - un mod de comercializare a crucilor de piatră.....	213
IV 2. Piatra crucilor.....	218
IV 3. Meșteri și comanditari.....	223
V. Concluzii.....	237
Lista Figurilor.....	246
Referințe bibliografice.....	258
Anexe.....	274
Anexa 1. Cruci din arealul cercetat: Județele Ialomița, Călărași și Brăila.....	275
Anexa 2. Repere fotografice ale unor cruci din arealul cercetat. Zonele adiacente	374
Anexa 3. Documente cartografice, Fotografii document, Locații GPS Imagini din cercetările de teren.....	380

Cuvinte cheie

Crucea de piatră nonfunerară, Câmpia Bărăganului, târgul, transhumanța, vetre de sat, secolul al XIX-lea, secolul al XVIII-lea, scopurile crucilor nonfunerare, motive și simboluri, tipuri de cruci, piatra de Albești, piatra de Năeni, Dealurile Istriței, Ialomița, Călărași, Brăila, Buzău, Țara Românească, Imperiul Otoman, Imperiul Țarist, studiu arheometric.

Tema - Cercetarea amplasării crucilor litice de tip nonfunerare cu datare de până la sfârșitul secolului al XIX-lea, din arealul Câmpiei Bărăganului, identificare scopuri, istoric, transliterare, transcriere.

Obiectivul general - Cunoașterea rolului, imaginii și conținutului crucilor nonfunerare într-un areal geografic definit, pe baza unei investigații de teren, în anumite limite cronologice.

Rezumat teză doctorat

Studiul de față a luat naștere din nevoia de a face cunoscut un patrimoniu care, din motive impuse de parcursul istoric, a fost neglijat: crucea pe suport litic, în general, crucea de drum, în mod special. Reflectând asupra acestui tip de monumente, asupra caracteristicilor comandatarilor, a locurilor unde au fost amplasate, a perioadei istorice în care au fost comandate și, mai ales, a stilului de sculptare abordat am ajuns la concluzia că aceste cruci sunt, nu de puține ori, opere de artă populară, ridicate cu eforturi financiare considerabile, monumente care ne dezvăluie gândirea comunității și respectiv a comandatarilor. Totodată sunt veritabile documente scrise care atestă limba, sistemele de comunicare, educația, cultura și momentele istorice din zona unde se află ridicate. Consider că monumentul votiv, crucea de piatră, posedă o reală valoare patrimonială dovedită prin prisma informațiilor pe care le deține. În urma demarării unor campanii de cercetare privind crucile de piatră, începând cu anul 2017, am constatat faptul că în istoriografia românească, acest subiect nu este supus unei analize generale. Studiind publicațiile editate și inedite am ajuns la concluzia că este necesară aprofundarea cercetării asupra crucii de piatră, care să conțină o analiză privind modul și motivele ridicării, respectiv a rolurilor inițiale și cele dobândite pe parcurs, precum și a definirii unui parcurs istoric în care monumentul a fost implicat. O altă constatare a fost faptul că, în România, nu există un studiu general despre istoria crucilor de piatră și nici despre istoria modului de sculptare a acestor monumente¹. Având în vedere aceste aspecte am considerat necesară analizarea crucii de

¹ Până în anul 2024 s-au identificat peste 800 de cruci nonfunerare: 250 de exemplare în județul Prahova, 196 în Câmpia Bărăganului, cca 200 în Muscel și Bârsa, în zona Sebeșului aproximativ 19, în Năeni Buzău sunt cca 38 de exemplare, iar în diverse localități din județ sunt identificate aproximativ 260, în orașul București au fost identificate mai mult de 30 de

piatră la nivel general, fapt realizabil doar prin acumularea informațiilor istorice și a datelor tehnice la nivel zonal. Din această cauză am demarat o cercetare care să pună bazele a ceea ce înseamnă, definește și transmite crucea de piatră, într-un spațiu puțin cercetat, zona de sud est a Munteniei, Câmpia Bărăganului. Alegerea arealului geografic s-a bazat pe necesitatea cercetării monumentelor cu suport litic dintr-o zonă care, timp de mai multe secole, a fost considerată a fi subdezvoltată din punct de vedere demografic și financiar. Un alt motiv a fost dat de informațiile privind folosirea spațiului în desfășurarea fenomenului transumanței și de prezența în acest teritoriul a punctelor finale în deplasările sezoniere ale turmelor: Balta Ialomiței și Balta Brăilei. Câmpia Bărăganului cuprinde, în termeni geografici, Bărăganul de Sud și o mică parte din Bărăganul central². Din punct de vedere administrativ, zona aparține în prezent județelor Ialomița, Călărași și Brăila. În secolul al XIX-lea localitățile din zona supusă cercetării erau pe raza vechiului județ Ialomița, o mică parte fiind sub administrarea județului Brăila. Caracteristica arealului este clima de stepă, iar forma de relief predominantă este planeitatea. În această zonă, sursa de piatră este inexistentă. În decursul secolului al XIX-lea se observă folosirea unui bogat material litic de mici sau mari dimensiuni care, se pare, acoperea nevoia de stabilitate și trăinicie. Am început această cercetare având cunoștință de existența unui număr de trei cruci nonfunerare în diferite localități ale județului Ialomița. În decursul celor trei ani, am suplimentat cu informații, locații și istoric un număr de 196 de cruci nonfunerare ridicate în Bărăgan. Monumentele identificate și folosite în studiul de față sunt pentru prima dată cercetate și publicate cu un astfel de aport de date din domeniul istoric, geografic, administrativ, epigrafic și etnografic. Studiul de față, identifică rolurile multiple ale crucilor ridicate în Câmpia Bărăganului, atât a celor inițiale, de la ridicare, cât și a celor secundare dobândite pe parcurs. Pentru înțelegerea contextului de ridicare a monumentelor a fost necesară relatarea unor repere privind mediul geografic și social, respectiv a unui context istoric european și al Țării Românești. S-au identificat, de asemenea, aspecte care au ajutat la înțelegerea scopului antropologic al crucii într-un spațiu specific și folosirea sa ca un mijloc de comunicare. Pentru a releva importanța acestui obiect într-un teritoriu specific și pentru a afla valoarea sa materială a fost necesară relatarea unor informații privind tipul de piatră folosit, modul de sculptare, modul de transport, montarea crucii precum și modul de comercializare. De asemenea, s-au cercetat, analizat și comparat monumentele din zona Câmpiei Bărăganului cu alte monumente din zone adiacente pentru aflarea similitudinilor și

exemplare și în județul Dâmbovița am identificat aproximativ 50; Șandric *et alii*, *Patrimoniu la răscruce*; Cercetare de teren 2021-2024; Teodor *et alii*, *Cruci din piatră de Albești*; Totoianu, Anghel (coord.), *Repertoriul: Troițe și cimitire cu stâlpi funerari*; Buiumaci, Panait, *Mesaje săpate în piatră*.

² Posea *et alii/aliae*, *Geografia României volumul V*.

diferențelor dintre tipurile de înscris, motive, dimensiuni precum și dintre tipurile diferite de roci folosite la suport. Lucrarea de față nu este un repertoriu al crucilor, ci este o cercetare privind identificarea scopurilor principale și secundare ale monumentelor. Pentru realizarea acesteia s-au folosit diferite metode de preluare și de confirmare a datelor necesare temei abordate. Pentru a pune bazele unui astfel de studiu, am considerat a fi necesar relatarea concluziilor unei cercetări efectuate într-un spațiu necercetat până acum, urmând ca, pe viitor, datele obținute, să fie parte a unei lucrări, care va cuprinde teritoriul actual al țării.

Metodologia abordată. Metode utilizate Studiul de față s-a bazat pe preluarea de informații, analiză, comparare și relatare, după caz. Folosirea unor surse din arii de cercetare interdisciplinare a adus un important volum de informații care a fost analizat, comparat și filtrat, atât prin surse istorice edite și inedite, cât și prin datele obținute din diferite zone adiacente ale arealului studiat. Prima etapă a cercetării a fost dedicată studierii surselor bibliografice pe diverse teme cuprinzând publicații, hărți, lucrări edite și inedite din perioada secolelor XVIII-XIX. A doua etapă a constat în preluarea de date tehnice din teren care a ajutat la identificarea crucilor și implicit descrierea lor. S-a desfășurat prin deplasarea în teren, la locul de ridicare a monumentelor, prin identificarea locației și prin înregistrarea dimensiunilor, transliterarea inscripțiilor, prin fotografiere, identificarea degradărilor vizibile ș.a. Rezultatele acestor două metode abordate au condus la concluzia că este necesară o completare a datelor obținute. Soluția a fost aplicarea celei de a treia metode de cercetare, cea de tip antropo-etnografic prin aplicarea interviului, cu scopul înregistrării de date istorice și antropologice. Datele obținute au completat informațiile deținute, mai ales în privința realității istorice din teritoriul comunităților. Această abordare a avut drept rezultat înregistrarea de informații noi în ceea ce privește scopul ridicării crucilor, fenomenul de transhumanță și căile acesteia, locația vechilor vetre de sat, prelucrarea pietrei, transportul crucii precum și comercializarea ei, ca produs finit. S-au comparat și analizat elementele, motivele, scopul și structura crucilor din arealul Câmpiei Bărăganului cu cele din zonele adiacente: județul Buzău, Prahova, Bulgaria ș.a. A fost necesară o cumulare a perspectivelor etnologice, antropo-etnografice, antropo-geografice, alături de cele istorice și geografice. Perspectiva antropologică a ajutat la înțelegerea modului de a distinge și interpreta timpul, spațiul și locul, a omului din zona vizată, a caracteristicilor comanditarului și pietrarului deopotrivă, ajutând, astfel, la evidențierea elementelor de *civilizație* care au condus la alegerea suportului, a structurii și a imaginii crucii în general. S-au folosit, de asemenea, rezultatele unor probe petrografice preluate de pe crucile din Bărăgan. Probele au fost analizate macroscopic și microscopic iar rezultatele confirmă că monumentele din Bărăgan au fost confecționate din piatră

din salba dealurilor Istriței, atât pe parcursul secolului al XVII-lea, cât și pe parcursul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea³. Pentru studiul de față, am folosit variate tipuri de surse editate și inedite care cuprind documente manuscrise, documente cartografice, documente fotografice, interviuri din înregistrări video, prezentări din cadrul conferințelor, diferite lucrări de cercetare sau publicații. S-au folosit informații din sursele de arhivă ale Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Ialomița, Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Călărași⁴, din arhiva foto-video a Muzeului Național al Agriculturii, a Muzeului Național al Țăranului Român și a Muzeului Județean Ialomița. Următoarea etapă a fost studierea unor publicații cu informații generale care au asigurat un fond de pornire pentru analiza mediului geografic⁵, societății⁶, religiozității⁷, istoriei artei, transumanței⁸, epigrafiei sau geologiei⁹, motivelor și limbajului nonverbal¹⁰, alături de informații din cadrul unor proiecte care au avut ca temă studiul crucilor de piatră din România¹¹ și Bulgaria¹².

Lucrarea de față este structurată în 4 capitole cu o introducere, concluzii, lista figurilor, o bibliografie și trei anexe. Introducerea cuprinde o scurtă istorie a crucilor de piatră nonfunerare ridicate pe teritoriul actual al României până în secolul al XX-lea, metodologia abordată, metodele de cercetare aplicate, referințele bibliografice folosite și problemele întâmpinate. Fiecare capitol în parte este structurat pe diverse teme. Anexele conțin informații care au avut un rol esențial în desfășurarea cercetării de față.

Capitolul I cuprinde aspecte ale mediului istoric, socio-economic și geografic din Câmpia Bărăganului în secolul al XIX-lea privitoare la ridicarea crucilor de piatră. Câmpia Bărăganului, timp de secole, a fost o zonă de tranzit, brăzdată de drumuri comerciale și ale transumanței dinspre Transilvania spre Balta Ialomiței. Pe astfel de rute au fost identificate cruci de piatră nonfunerare. Astfel, se distinge rolul crucilor de a fi borne pe drumurile transumanței fiind parte a unei infrastructuri rudimentare și cutumiare marcând sensurile de mers dinspre și spre Transilvania, Câmpia Bărăganului, Balta Ialomiței și Balta Brăilei. Secolul al XIX-lea în Țările Române a fost marcat de contraste. Se observă folosirea teritoriilor sale drept teatru de război, încercarea de

³ Conform Studiului Arheometric efectuat de Terra Analitic SRL; Cercetare de teren 2021-2024.

⁴ Fond Prefectura Ialomița nr. 87, C.S.C. nr. 83, SJANIL.

⁵ Morariu, Conea, Călinescu, "Raionarea fizico-geografică a Bălții Ialomiței".

⁶ Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*.

⁷ Certeau, *The practise of everyday life*.

⁸ David *et alii*, "Inventarul național al elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial-extras".

⁹ "Stratigraphic Nomenclature" ș.a.

¹⁰ Stahl, *Folclorul și arta populară românească*; Dunăre, *Ornamentică Tradițională Comparată* ș.a.

¹¹ Șandric *et alii*, *Patrimoniu la răscruce*; Teodor *et alii*, *Cruci din piatră de Albești*; Buiumaci, Panait, *Mesaje săpate în piatră*.

¹² Pavel Pronin „Оброци и Оброчни Кръстове на Искърското Дефиле” (Mese și cruci votive ale defileului Iskar) ș.a.

organizare a unei strategii agrare, emiterea unor legi de învoială și împrumut, alături de o firavă reorganizare administrativă. Perioada este caracterizată de prezența banditismului și a taxelor mari, precum și a unor perioade de climă neprielnică. Totuși, se distinge o evoluție a culturii, prin adoptarea și acceptarea modei occidentale, prin construcția de lăcașuri de cult din cărămidă și prin ridicarea de cruci de piatră de o înaltă calitate artistică. În acest capitol prezint aspecte care au influențat amplasarea monumentelor, identificând motivele care au condus la optarea acestor acțiuni: cadrul geografic, fauna și flora, contextul istoric, mediul social al arealului unde se află crucile alături de credințe, obiceiuri, calendare și cutume respectate precum și aspecte din desfășurarea fenomenului transumanței pe teritoriul Câmpiei Bărăganului. Sunt descrise elementele mediului natural care afectau iernatul vitelor mici în sezonul rece, în Bărăgan și în Balta Ialomiței.

În capitolul II, *Crucile de piatră nonfunerare. Istorie, tipuri, semne și scopuri* sunt prezentate rolurile crucii de piatră într-un anumit secol. Se aduce un aport consistent de date tehnice, etnografice și istorice privind rolul monumentelor de piatră din Câmpia Bărăganului în secolul al XIX-lea, integrarea caracteristicilor generale ale arealului în spațiul geografic al Munteniei și compararea cu diferite zone adiacente care dețin astfel de monumente litice. Perspectivele de cercetare sunt abordate din punct de vedere: istoric, geografic, religios și antropologic.

Mergând pe premisa că există două mari categorii de cruci ridicate într-un spațiu locuit a fost necesară explicarea caracteristicilor care au determinat alegerea unor termeni de diferențiere. În funcție de semnificația lor în teritoriul, de locul unde sunt amplasate și în funcție de textul de pe suprafața lor, se disting două tipuri de cruci: funerare - de mormânt și cenotaf- și nonfunerare - crucile de troiță, de drum, de răscruce, de pomenire, de fântână, de boală și de vatră. Crucile care nu au un caracter funerar se regăsesc în literatura de specialitate cu denumirile de monumente memoriale, cruci de drum, troițe, cruci votive sau monumente votive¹³. Aceste denumiri nu acoperă întreaga varietate de scopuri ale ridicării. A fost necesară separarea tuturor crucilor care au ca scop pomenirea, învestirea, jurământul, amintirea, vindecarea, marcarea drumurilor, înlocuirea unor funcții sacerdotale sau eclesiastice, de cele care au fost ridicate pentru ritul trecerii în lumea de dincolo. Astfel, crucea funerară aparține unei persoane iar cea nonfunerară este ridicată de o persoană sau un grup de persoane. Diferențierile dintre cele două categorii sunt clarificate prin structura textului existent pe ele.

¹³ Argeșeanul, Constantinescu, *Monumente memoriale Argeș*; Dosar 28/1834, SJANIL, f. 10; Totoianu, Anghel, *Repertoriul: Troițe și cimitire cu stâlpi funerarî*; Chintăuan, *Etnopetrografia*.

Cercetarea pentru studiul de față s-a desfășurat pe limitele de hotar ale vechiului județ Ialomița, în perioada octombrie 2021 - iunie 2024. Au fost parcurși 1900 de km de șosea și drumuri lăturalnice, fără a pune la socoteală distanța de la drum la locul de ridicare a crucilor: în arătură, în câmp sau pe vârful tumulilor. Datele privind identificarea, locația, formele, motivele, dimensiunile inscripțiile și scopurile crucilor nonfunerare au fost preluate prin efectuarea unei deplasări în teren¹⁴ și prin cercetarea de tip etnografic, respectiv prin metoda interviului. S-a avut în vedere, de asemenea, identificarea amplasării sau a locului de reamplasare, precum și a formelor de relief aflate în arealul fiecărui monument: surse de apă, locuri de pășunat, vechi cursuri ale râului sau ale fliuvului, prezența tumulilor din zonă. Pentru acest studiu s-a folosit informații preluate de la crucile din piatră ridicate până la jumătatea secolului al XX-lea, identificate în mod fizic în arealul cercetat. Astfel, s-au identificat rutele către Balta Ialomiței și către zonele Buzău sau Prahova practicate în transhumanță, precum și distanța dintre crucea ridicată și celelalte monumente din apropiere. Monumentele a căror datare lipsește, au fost încadrate în diferite secole, în funcție de simbolurile existente pe suprafața lor, de tipul crucii, formularea textului și de modul de sculptare a suportului. Pentru demararea cercetării s-au fost informații din Lista Monumentelor Istorice aferentă județelor Ialomița, Călărași și Brăila, unde au fost identificate 16 exemplare. Restul crucilor identificate nu sunt în această evidență. Câteva date despre crucile de piatră din zona Câmpiei Bărăganului se regăsesc în fișele monument din cadrul Institutul Național de Patrimoniu. Având în vedere aceste aspecte am considerat necesară înregistrarea informațiilor despre crucile din arealul Câmpiei Bărăganului, analizarea lor, compararea cu alte zone deținătoare de astfel de monumente și publicarea acestora pentru a prezenta valoarea lor memorială și materială, atât specialiștilor, cât și publicului larg. În acest capitol relatez, de asemenea, aspecte din istoria ridicării crucilor pe perioada secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, din istoria de după ridicare a crucilor, evoluția crucii de după momentul ridicării, din perioada de *demolare* începută din a doua jumătate a secolului al XX-lea și realitatea din teritoriu. Din cele 196 de cruci nonfunerare, am identificat: o cruce ridicată în anul 1695, 15 cruci din secolului al XVIII-lea, 24 cruci ridicate în intervalul 1800 - 1820, 48 cruci în intervalul 1821 - 1848, 23 cruci în intervalul 1849 - 1877, 41 cruci în 1878 – 1908 și 14 sunt ridicate în 1909 - 1938. Pe lângă acestea, 30 de cruci au fost identificate ca fiind ridicate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, după formă, elemente și înscris, anul ridicării nefiind vizibil.

¹⁴ Pentru acest lucru a fost necesară intervenția noninvazivă și reversibilă asupra suportului care s-a efectuat prin umectarea suprafeței cu apă și curățarea, după caz, cu o unealtă ușor abrazivă, a 80 de exemplare; Cercetare de teren 2021-2024.

În subcapitolul 2 prezint perspectivele de cercetare antropologică și analizez, relatez și explic însemnătatea termenilor: simbol, imagine, loc, spațiu, drum și religiozitate, în mentalitatea comunităților. Crucea din piatră este încadrată de specialiști în sfera artelor populare¹⁵. Este mijloc de comunicare prin obiectul în sine și prin folosirea unor însemne purtătoare de valențe religioase și magice. Ca semn distinctiv transmite, comunică și consemnează un statut social, o marcă etnică și expresii estetice¹⁶. Crucea nonfunerară este reprezentarea unui marcaj spațial cutumiar sau topografic, a unui loc sau a unei vetre de sat, ridicând, astfel, acest însemn la rangul de mijloc de comunicare a unui limbaj, fără a pierde scopul mnemotehnic. Obiectul ca atare indică, iar motivele sculptate consemnează aspecte speciale de comunicare, în mod particular, pentru grupurile sau comunitățile care au ridicat crucea. Limbajul conține elemente încifrate cunoscute doar de indivizii unui anumit grup, care, în unele cazuri, reprezintă deopotrivă emițătorul și receptorul¹⁷.

În subcapitolul 3 prezint elementele utilitare de pe cruci. Acestea sunt structurate pe forme standard ale obiectelor. Pentru înțelegerea scopurilor utilitare a fost necesară prezentarea tipurilor de cruci, a părților componente, a elementelor constitutive precum și a motivelor ce se regăsesc pe monumentele din Câmpia Bărăganului. Motivele se analizează fiecare în parte. Însemnele de pe cruci comunică și transmit privitorului un mesaj care, în cazul de față, identifică hotare și căi, drumuri și proprietari ai acestora. Cel mai important motiv existent pe crucile Bărăganului este însemnul soarelui. Semnul se regăsește atât pe crucile nonfunerare, cât și pe cele funerare. Este semnul distinctiv al zonei. Motivul *Bradul, Pomul* sau *Arborele sacru* se regăsește pe crucea de piatră ca fiind sub forma de brad sau de pom și are semnificația de arbore al vieții sau Pomul din Rai. Totuși, semnificațiile sale sunt cu mult mai vechi decât creștinismul, având prerogative de zeu în diferite civilizații. Cultul arborilor și dendrolatria evoluează până la simbolul crucii¹⁸. Pe unele cruci de mari dimensiuni, pe suprafața frontală a brațului superior, în partea de sus, se observă o clădire cu acoperiș, în diferite forme stilizate geometrice, care are în vârful său, un romb sau o cruce. Am constatat că, aceasta, reprezintă o clădire a unei troițe. Reprezentarea transmite faptul că, odată ce acest însemn era sculptat, nu mai era necesară îngrădirea sau construirea unui lăcaș în jurul crucii. Scena religioasă considerată a fi reprezentată doar pe icoane și în biserici se regăsește și pe crucile nonfunerare. În arealul cercetat au fost identificate scene religioase reprezentând pe Sfântul Dumitru pe două cruci nonfunerare aflate în zone diferite și ridicate în secole diferite. Crucifixul este un

¹⁵ Anghel, *Sculptura țărănească în piatră*, p. 6; Tancred, *Prolegomene*, p. 240.

¹⁶ Tancred, *Prolegomene*, p. 231.

¹⁷ Aceștia ”fiind singurii deținători ai cheii” limbajului; Tancred, *Prolegomene*, p. 240.

¹⁸ Vulcănescu, *Coloana cerului*, p. 10.

însemn religios reprezentat în mod simplu, printr-o cruce greacă sau latină sau complex, cruce de tip latin pe care se află Hristos răstignit, tipic erminiei. Motivul a fost identificat la răscrucea brațelor sau pe acoperiș, frontal.

În subcapitolul 4 este analizat textul crucilor și sistemul de scriere a numelor, tipul crucii în funcție de text, evoluția textului și analizarea numelor comanditarilor. În subcapitolul 5 sunt analizate și identificate rolurile crucilor de piatră nonfunerare din Câmpia Bărăganului și rolul antropologic, importanța acestuia fiind dată de prezența legendelor de întemeiere a crucilor. Pentru înțelegerea corectă a termenului a fost necesară redarea analizei înregistrărilor efectuate pentru cercetarea de față. Am identificat relatări, privind aceste monumente, ce se clasează în categoria de legende etiologice¹⁹. Totodată identific rolurile utile. Acestea sunt principale, predestinate de la conceperea sa, și secundare, dobândite pe parcursul de după ridicare. Unul dintre acestea a fost scopul de a împărți drumul în diverse distanțe, prin opriri. În locurile unde erau ridicate monumentele votive, călătorii făceau popas, se închinau²⁰, se odihneau, serveau masa. Dacă luăm în calcul spațiul vast al Câmpiei Bărăganului și faptul că numărul crucilor a fost cu mult mai mare decât cele identificate în cercetarea de față, măsurând distanța dintre crucile de drum rămase în locurile inițiale de ridicare, se observă o perioadă de timp necesară parcurgerii unei rute, dintre două monumente, care se încadrează între două până la opt ore, distanță care variază între 10 și 40 de km.

În capitolul III sunt relatate aspecte istorice și geografice ale localităților în care s-au identificat cruci nonfunerare din arealul cercetat. Pentru a înțelege structura și importanța monumentelor ridicate în spațiul Câmpiei Bărăganului, relatez informații despre contextul istoric al unor localități, pe raza cărora au fost identificate cruci din piatră nonfunerare. Totodată, analizez contextul geografico-istoric în raport cu monumentele din fiecare areal în parte. Aceste informații sunt structurate pe localități și grupate în funcție de administrațiile județene actuale.

Capitolul IV conține informații despre târgurile din Câmpia Bărăganului acolo unde veneau pietrari cu marfă, despre carierele de piatră, despre meșteri și despre comanditari. O întrebare pertinentă observată în urma analizării datelor din teritoriul supus cercetării a fost modalitatea prin care crucea de piatră a ajuns să fie ridicată într-un areal aflat la o distanță mai mult de 100 de km de o sursă litică. Pentru completarea datelor identificate am demarat o cercetare de tip etnografic în zona

¹⁹ Aici se încadrează: legenda crucii de la Coșlogeni, fragmentul de legendă al crucii de la răscruce, Cosâmbești și cel al crucii din Cioranii de Sus, Prahova; Cercetare de teren 2021-2024.

²⁰ „Ș-aicea la noi, pe valea în sus (...) Este o cruce. Pe valea asta-n sus, mergi la colibă. Și la fiecare vale, unde-apucă poteca, îi pusă o cruce, ca să se-nchine oamenii, să zică Doamne-ajută când merg la lucru. Și este aici-șă una pe care am pus-o noi în toamnă(...) așa, ca să se-nchine oamenii când merg la muncă, la fân și așa, la oi.” Râu Sadului, jud. Sibiu; Jiga-Iliescu, *Biserica de alături*, p. 109.

Năeni, județul Buzău. Scopul acesteia a fost înregistrarea de informații privind sursele de piatră din arealul respectiv și identificarea vechilor cariere de piatră. Datele obținute au fost confirmate și prin rezultatele unor probe petrografice prelevate de pe crucile din Câmpia Bărăganului. În urma deplasării în teren și a cercetării antropo-etnografice s-a constatat faptul că, crucile de piatră au fost achiziționate prin comandă, iar comanditarii luau legătura cu meșterii în cadrul târgurilor. Despre târguri și aspectele economice ale comunităților din Bărăgan din secolul al XIX-lea există informații în publicații care cuprind date din zona județului Brăila de astăzi și din județul istoric Ialomița²¹. Perioada în care se începe un adevărat comerț de export și se dezvoltă mai mult comerțul intern este după semnarea Tratatului de la Adrianopol, în anul 1829. Situația relațiilor economice, mai ales a comerțului extern al Țării Românești, se schimbă prin noile reguli adoptate acum²². În subcapitolul 2, relatez despre confecționarea unor obiecte cu scopuri diverse, care era efectuată dintr-un anumit tip de piatră ce permitea sculptarea și asigura rezistența mare a obiectelor confecționate, pe o perioadă lungă de timp. Zona Câmpiei Bărăganului este presărată cu o multitudine de obiecte din piatră achiziționate de-a lungul timpului. Totuși, am observat că, frecvența celor care datează din perioada secolului al XIX-lea este cu mult mai mare decât a celor care datează din secolele precedente. Zona de proveniență a pietrei crucilor nonfunerare din Câmpia Bărăganului, a fost identificată ca fiind zona subcarpatică Buzău, salba de dealuri Istrița²³. Tipul de rocă predominantă, din acest areal, este de natură sedimentară cu „resturi de fosile prinse într-o matrice micritică (carbonat de calciu microcristalin)”²⁴, cunoscută sub o denumire generalizată de calcar fosilifer. Aici există materialul litic databil din perioada Miocen (5.333–23.03 mil.ani) și Pliocen (2.588–5.333 mil.ani)²⁵. Dealul Mare și dealurile Olarea sunt locurile unde au fost identificate cele mai multe cariere de piatră folosite în perioada secolului al XIX-lea. Materialul este ușor de sculptat, cu o rezistență destul de mare și are în compoziția sa cochilii de moluște și nevertebrate vizibile. În subcapitolul 3, *Meșteri și comanditari*, relatez despre rezultatele analizei dintre două zone care se ocupau cu confecționarea crucilor de piatră: Albești, Argeș și Năeni, Buzău. Am constatat faptul că există anumite similitudini privind modul de extragere a blocului de piatră. În ceea ce privește modul de împărțire a muncii sunt diferențieri clare. Meșterii din Năeni aveau un sistem de organizare propriu, diferit de cel al breslei crucerilor din zona Albești, Argeș. Consider că înregistrarea

²¹ Scărlătescu, Berbec, "Județul Ialomița în monografia de comune 1915".

²² Diclescu *et alii*, *Relațiile comerciale ale Țării Românești*, p. 6.

²³ "Studiu arheometric"; Cercetare de teren 2021-2024.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ "International Chronostratigraphic Chart".

denumirilor populare care țin, atât de meserie, cât și de tipurile de rocă folosite, pot ajuta celor care se vor apleca spre studierea unei istorii puțin abordate, istoria artei populare, a sculpturii în piatră, în spațiul românesc²⁶. Se cunoaște că, la poalele dealurilor din zona subcarpaților, Buzău, aflate la punctul de trecere dinspre arealul Transilvaniei și al Moldovei, spre cel al Munteniei, se află un număr de sate, care, în secolul al XIX-lea, se ocupau cu meșteșugul pietrei. Comunitățile cu familii de meșteri pietrari erau organizate în sate care aveau vatra stabilită la baza dealurilor cu sursă de piatră. Fiecare sat avea locul său de extragere a pietrei, care era, de obicei, un întreg deal. Meșterul pietrar efectua întreaga muncă de la extragere până la montare. Cele mai multe cariere ale satului Năeni sunt pe locul numit de localnici Dealul Olarea. Astăzi, au rămas vetrele de sat, iar meseriile locuitorilor s-au reorientat spre agricultură, mai ales spre viticultură. Numărul familiilor care se ocupă de prelucrarea pietrei este sub 7²⁷. Munca pentru o cruce începea cu alegerea blocului de piatră. Acesta era ales în funcție de sunet și în funcție de dimensiunile crucii comandate. Pentru a ști dacă piatra conține sau nu fisuri și este un bloc pur, fără cusur, așa cum era necesar pentru realizarea unei cruci, se apela la măiestria meșterului și la auzul său fin. Astfel, prin baterea ușoară în blocul de piatră, cu un ciocan din metal, se asculta ecoul, cântecul pietrei. În afară de munca de extragere, ca o piatră să devină un obiect util sau o operă de artă, era necesară prelucrarea sa. Din informațiile culese de pe teren am identificat două astfel de locuri de prelucrare, utilizate de pietrari. Primul loc era numit *atelierul de la carieră*, iar cel de-al doilea era *atelierul mare*. Pentru extragerea și prelucrarea materiei prime se foloseau diverse unelte. Toate vechile unelte foloseau forța umană pentru a putea funcționa. Denumirile lor variază de la o regiune la alta. Transportul se efectua cu carul cu boi pe drumurile cunoscute, în perioadele uscate. Descărcarea și montarea crucii se făcea numai de către echipa meșterului, din motive de protejare a calității muncii. Carul, ajuns la locul de amplasare indicat de comanditar, era descărcat prin forța umană, numai după montarea soclului. Descărcarea crucii se făcea direct în teică. Un portret al comanditarului, pornind de la crucea comandată, are următoarele caracteristici: un om cu o stare materială ridicată, care își permitea să cheltuie pe un produs utilizat în afara ariei de consum propriu, crucea aflându-se în rândul lucrurilor care țin de nevoia umană de spiritualitate și nu de nevoia primară de consum și supraviețuire. Aparținea unei anumite comunități, care cunoștea scrierea și limbajul comunității respective, reflectat în motivele existente pe crucile din Câmpia Bărăganului și nu numai. Comanditarul avea

²⁶ Olteanu, *Piatra în patrimoniul românesc*, p. 25.

²⁷ Interviu Marian Apostol, 2023; Cercetare de teren 2021-2024.

un simț estetic dezvoltat la un nivel destul de ridicat, după cum se observă din motivele și formele alese, precum și din opțiunile privind un anumit tip de sculptare, respectiv un anumit meșter.

Concluzii

Crucea de piatră este un monument cu valoare patrimonială ridicată cu eforturi financiare mari, este opera care a influențat și reflectat gândirea unor întregi comunități și a unor comanditari deopotrivă. Valoarea materială a sa crește în mod proporțional cu măsurarea distanței, parcursă de către monument, de la cariera de piatră, la locul de ridicare. Crucea de piatră prin prezență, motive și text, transmite informații importante, care aduc noi perspective în privința înțelegerii patrimoniului local, integrându-se implicit în valorile patrimoniale ale României și conectând, regiunea, atât de zona Balcanică, cât și de zona Europei. Pe parcursul perioadei de timp în care s-a desfășurat cercetarea, am reușit să aduc un aport de date consistent, atât în ceea ce privește scopurile crucii de piatră, cât și în privința istoriei sale de după ridicare. Monumentul de piatră din spațiul Bărăganului, prin analiză și prin comparare, a fost integrat în arealul Munteniei alături de alte cruci cu scopuri asemănătoare. Am constatat că, acesta, se diferențiază de alte monumente din România, prin prezența unor semne particulare, care definesc unicitatea zonei prin frecvența folosirii lor. Etapele desfășurării acestei cercetări s-au bazat pe studierea surselor primare, urmate de studiul referințelor bibliografice. Informațiile obținute au fost completate cu date, înregistrate în urma deplasării în teren, în mod special, în urma identificării monumente în arealul cercetat. Acest volum a fost interconectat cu informații obținute prin cercetarea de tip etnografic - prin metodele convorbirii și ale interviului. Informațiile existente în lucrarea de față și modul de analiză abordat dovedesc faptul că, pentru astfel de subiecte de cercetare, aportul de date se poate înregistra prin diferite metode din domenii variate. Cantitativul și calitativul datelor, din studiul de față, denotă importanța aplicării unor diverse modalități metodologice de preluare. Astfel, s-a înregistrat un volum de date, care sunt din aria de studiu al monumentelor supuse cercetării, precum motivul apariției crucilor, istoria lor în teritoriul, evoluția mentalităților cu privire la prezența unor astfel de monumente în Câmpia Bărăganului, scopurile crucii, precum și modul în care comunitățile din zona cercetată au observat anumite evenimente istorice desfășurate în secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Bibliografie Selectivă

Surse inedite

Arhivele Naționale ale României - Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale: *Colecția Manuscrise; Fond Ministerul de Război*; Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Ialomița: *Fond Colecția de stare civilă - Botezați, cununați și morți, perioada 1832-1889; Fond Prefectura Județului Ialomița*; Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Călărași: *Fond Colecția de stare civilă - Botezați, cununați și morți, perioada 1832-1889*. **Muzeul Național al Agriiculturii**: Arhiva Foto-Video; Arhiva Documentară; Patrimoniu: *Colecția de documente manuscris: Colecția Seceleanu; Colecția Aurelian Pană; Colecția de obiecte muzeale de etnografie*. **Muzeul Național al Țăranului Român**: Arhiva de Imagine a Muzeului Țăranului Român: *Colecția Oroveanu - Troițe; Colecția Claudia Mihailescu Femei din Salaj; Colecția MAP*. **Muzeul Etnografic „Anton Badea”, Reghin**: Arhiva foto-documentară. **Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești**: *Colecția de obiecte muzeale de etnografie - Patrimoniu*. **Muzeul Județean Ialomița**: *Colecția de obiecte muzeale de etnografie - Patrimoniu*.

Surse edite:

Cândea, Ionel, Croitoru, Costin, (editori) *Documente privind istoria Brăilei. Răspunsurile la chestionarele Odobescu și Hașdeu, pentru județul Brăila*, Brăila, editura Istros, 2015.

Cernovodeanu, Paul, et alii (editori), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea, Seria Nouă*, vol I și II, București, editura Academiei Române, 2010.

Necșulescu, Dorinel, Scărlătescu, Adrian, Lucian, *Catagrafia bisericilor și preoților din județul Ialomița la anul 1810*, Buzău, editura Editgraph, 2018.

Negulescu, Paul Alexianu, George, (editori), *Regulamentele Organice ale Valahiei și Moldovei*, București, Intreprinderile „Eminescu” S.A., 1944.

Rădulescu, Andrei, (coordonator) *Pravilniceasca Condică 1780. Ediție Critică*, București, editura Academiei Republicii Populare Române, 1957.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dictionnaire des symboles. Mithes, rêves, coutumes, gestes, formes, figures, couleurs, noble. rem. XI-emme*, Paris, Jupiter, 1990.

Constantinescu, Nicolae, *Dicționar Onomastic Român*, București, editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

Lahovari, George, Ioan, et alii, *Marele Dicționar Geografic*, vol I-V, București, Stabilimentul Socecu, 1898-1902.

- Aksan, Virginia, Henrieta, *Ottoman wars 1700-1870: An Empire Beiseged*, London and New York, editura Routledge Taylor and Francis Group, 2013.
- Argeșeanul, Calinic, Constantinescu, Grigore, *Monumente memoriale din județul Argeș. Cruci de piatră*, Pitești, editura Episcopiei Argeșului și Muscelului, 2007.
- Bădescu, Laura, Eveline, *Mentalități, retorică și imaginar în secolul al XVIII-lea românesc. Cărțile de blestem.*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, 2013.
- Bănățeanu, Tancred, *Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare*, București, editura Minerva, 1985.
- Bercovici-Ratoiu, Monica, *Troița în peisajul cultural al munților Apuseni*, București, editura Etnologică, 2020.
- Bernea, Ernest, *Cadre ale gândirii populare românești*, București, editura Predania, 2022.
- Brill, Tony, *Tipologia legendei populare românești. 1. Legenda etiologică*, București, editura Saeculum I. O., 2005.
- Bucur, Bogdan, *Devălmășia valahă (1716-1828): O istorie anarhică a spațiului românesc*, Pitești, editura Paralela 45, 2008.
- Castel, Yves-Pascal, et alii, *Atlas des croix & calvaires din Finistère*, edition par Société Archéologique du Finistère, 1980.
- Chintăuan, Ioan, *Etnopetrografia. Cultură populară și religie în piatră*, Cluj-Napoca, editura Supergraph Tipo, 2005.
- Diculescu, Vladimir, et alii, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829-1858)*, București, editura Academiei Republicii Populare Române, 1970.
- Dragomir, Nicolae, *Oierii Mărgineni*, Alexandru Păcurar (editor), Cluj-Napoca, editura Argonaut, 2014.
- Dunăre, Nicolae, *Ornamentică Tradițională Comparată*, București, editura Meridiane, 1979.
- Faiter, Ion, *Trecător prin târguri și iarmaroace*, București, editura Sport-Turism, 1982.
- Garoflid, Constantin, *Agricultura veche*, București, Tiparul Cartea Românească, 1943.
- Godea, Ioan, Știucă, Narcisa, Alexandra, *Târgul de fete*, Cluj-Napoca, editura Dacia XXI, 2011.
- Iorga, Mihai, Mărculeț, Ioan, *Balta Ialomiței și Brațul Borcea. Pagini de Monografie*, București, 2018.
- Jiga-Iliescu, Laura, *Biserica de alături. Câteva rituri necercetate ale ciobanilor din Carpați. Studiu de etnologie asupra religiozității pastorale*, Iași, editura Institutului European Iași, 2020.

Nicolae, Jan, Rustoiu, Ioana, Dumitran, Ana, *Crucea în patrimoniul spiritual al județului Alba*, editura Altip, Alba Iulia, 2010.

Olteanu, Iulian, *Piatra în patrimoniu românesc. Degradări specifice și tratamente adecvate*, București, editura Art Conservation Support, 2015.

Panait, Andreea, Iorga, Filip-Lucian, *Moșnenii Bărăganului. Istoria crucilor din piatră de la Poiana, județul Ialomița*, București, editura Corint, 2020.

Posea, Grigore, *et alii/aliae*, *Geografia României volumul V. Câmpia Română, Dunărea, Podișul Dobrogei, Litoralul Românesc al Mării Negre și Platforma Continentală*, București, editura Academia Română, Institutul de Geografie, 2005.

Șandric, Bogdan, *et alii*, *Patrimoniu la răscruce, digitizarea crucilor de piatră și a monumentelor de eroi din Primul Război Mondial din județul Prahova*, București, Asociația Eurocentrica, 2018.

Stahl, Henri, Henri, Stahl, Paul, Henri, *Civilizația vechilor sate românești*, București, editura Științifică, 1968.

Stanciu, Cătălin, Necșulescu, Dorinel, *Tradiții și obiceiuri în prima jumătate a secolului XX în satele Bărăganului ialomițean*, Slobozia, editura Metamorfoși, 2019 și 2020.

Știucă, Narcisa, Alexandra, *Cercetarea de teren etnologică de astăzi (curs)*; București, editura Universității București, 2007.

Știucă, Narcisa, Alexandra, *Spirala Sărbătorilor. Rosturi, tâlcuri și deslușiri*, Sibiu, editura Astra Museum, 2014.

Teodor, Eugen, *et alii/aliae*, *Cruci din piatră de Albești din Muscel și Bârsa*, Târgoviște, editura Cetatea de Scaun, 2022.

Totoianu, Radu, Anghel, Călin, (coord.), *Repertoriul: Troițe și cimitire cu stâlpi funerari de pe Valea și din Munții Sebeșului*, Cluj Napoca, editura Mega, 2018.

Vulcănescu, Romulus, *Coloana Cerului*, București, editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.

David, Lucian, „Păstoritul transhumant în culoarul Rucăr-Bran”, în *Revista de etnologie și culturologie volum XX*, Chișinău, 2016, p. 36-44.

Diaconescu, Gheorghe, Ilie, „Reliefuri și inscripții pe cruci de piatră feudale în nord-vestul Ungrovlahiei”, în *Glasul Bisericii*, an XXVIII, nr.7-8, iul-aug 1969, p. 853-881.

Florea-Marian, Simion, „Bradul la poporul român”, în *Albina Carpaților*, nr. 6, tom IV, Sibiu, 31 dec. 1879, p. 88-89.

Necșulescu Dorinel, (coordonator), *O lacrimă în Bărăgan-Satul. Studii, articole, portrete. partea a III-a: Etnografie și folclor*, Buzău, editura Editgraph, 2019.

Panait, Andreea, „Aspecte din viața agrară a satului ialomițean în secolele XIX-XX.”, în *O lacrimă în Bărăgan -Satul. Studii, articole, protrete. partea a III-a*, Buzău, editura Editgraph, 2019, p. 30 - 42.

Scărlătescu, Adrian, Berbec, Aurel, (editori) „Județul Ialomița în monografiile de comune din 1915”, în *Protopopiatul Urziceni. Tezaur documentar. Volumul V*, Buzău, editura Editgraph, 2022.

Surse online. Prezentări conferințe

-Arrowsmith, John, “Turkey in Europe”, accesat în 25.06.2024, <https://www.raremaps.com/>

-CIMEC, accesat în 23.05.2024, <http://clasate.cimec.ro/detaliu.asp?k=C61F701FD1364BE989FD2104CFD9AAE7>

-David Lucian *et alii*, „Inventarul elementelor vii de patrimoniu cultural imaterial”; accesat în 12.05.2024, <https://docplayer.ro/>

-Dănilă, Nicoleta, „Antroponimia Moldovei în perioada premergătoare oficializării sistemului numelui dublu (1820-1845)” (Teză de doctorat Universitatea Alexandru Ioan Cuza, Facultatea de Litere, Școala doctorală de studii filologice, Iași, 2016); accesat în 13.05.2024, <https://rei.gov.ro>

-Direcția Județeană de Cultură Ialomița, accesat în 22.05.2024, <https://djcialomita.ro/>

-Melinte, Andrei, „Târguri și târgușoare din ținutul Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea” (Teză de doctorat, Universitatea Alexandru Ioan Cuza Iași, Facultatea de Istorie, Școala Doctorală de Istorie, 2018); accesat în 13.05.2024, <https://rei.gov.ro>

-Memorialul Sighet, accesat în 27.04.2024, <https://www.memorialsighet.ro/memorialul/>

-Mesaje săpate în piatră. Digitizarea crucilor din București, accesat în 23.05.2024, <https://crucidinpiatra.ro/>

-Pavel Pronin website, accesat în 12.05.2024, https://pavelpronin.com/obrotsi_iskarsko_defile/

-Valentin, Ștefan, „Piatra. Unelte de pietrar și urmele lor în antichitatea daco-romană”, (Lucrarea de disertație, Universitatea “1 Decembrie 1918” din Alba Iulia Facultatea de Istorie și Filologie Departamentul de Istorie, Arheologie și Muzeologie, Alba Iulia, 2020)

-Știucă, Narcisa, Alexandra, “Străinii de lângă noi” (lucrare prezentată în cadrul conferinței *Călători și Călătorii. A privi, a descoperi*, Departamentul de Științe ale Comunicării, Facultatea de Litere, Universitatea București, 23-25 octombrie 2015).